

Романец Н. Репрессивные мероприятия по защите «социалистической собственности» в украинском селе (1930–1936 гг.)

В статье исследованы особенности, механизмы, цели карательно-репрессивных мероприятий власти, направленных на защиту «социалистической собственности» в украинском селе в 1930–1936 гг.

Ключевые слова: крестьянство, репрессии, социалистическая собственность, органы юстиции.

Romanets' N. Repressive Measures for Defense of «Social Property» in Ukrainian Village (1930–1936)

The article is devoted to investigation of the features, mechanisms, purposes of the punitive-repressive measures of authorities to defense of «socialist property» in the Ukrainian village in 1930–1936.

Key words: peasantry, repressions, socialist property, justice bodies.

УДК: 329+93/94 (477) «1929/1930»

Віктор ПРОКОПЧУК*

**Кам'янець-Подільська філія
«Спілки визволення України»
до історії фальсифікації**

У статті аналізується групова кримінальна справа, матеріали якої свідчать, що впродовж 1929–1930 рр. Кам'янець-Подільський окружний відділ ДПУ намагався сфабрикувати в Дунаївцях осередок міфічної «Спілки визволення України» у складі понад 20 «контрреволюціонерів» – жителів містечка й навколишніх сіл.

Ключові слова: «Спілка визволення України», ДПУ, репресії, філія, Дунаївці.

Про подолян, притягнутих до кримінальної відповідальності у рамках сфабрикованої впродовж 1929–1930 рр. «справи

* Прокопчук Віктор Степанович – доктор історичних наук, професор, директор наукової бібліотеки, професор кафедри історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Спілки визволення України», є чимало досліджень. Натомість щодо вихідців із Дунаєвеччини (району, сусіднього з Кам'янець-Подільським) – лише кілька публікацій, зокрема про сина нестеровецького священика Дмитра Олександровича Богацького та Євгена Григоровича Кондрацького з Маліївців¹. Перший був викладачем у Кам'янці-Подільському (хімічний технікум, інститут народної освіти), а у 1926–1929 рр. очолював місцеве наукове товариство Всеукраїнської академії наук. Заарештованого 31 січня 1930 р. Д. О. Богацького звинуватили в тому, що він

«підтримував дітей позбавленців-куркулів і водночас ігнорувач учнів (хімічного технікуму. – В. П.), належних до пролетарського прошарку».

Долучили й той факт, що 1922 р. його брат Борис та сестра Лідія були розстріляні ЧК, а брати Павло та Георгій емігрували за кордон. Але головний «злочин» полягав у діяльності на посаді керівника наукового товариства, до якого, за твердженням слідчого, «ввійшла шовіністично налаштована інтелігенція з контрреволюційним минулим», і котре «розповсюджувало вузьконаціоналістичні ідеї», вело «підготовку кадрів до боротьби з радвладою»². 25 лютого 1930 р. «трійка» засудила Д. О. Богацького до п'яти років концтаборів³. Є. Г. Кондрацький навчався в Кам'янці-Подільському, де його батько служив священи-

¹ Прокопчук В.С. Павло Богацький – учений, краєзнавець // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – К., 1999. – Вип. 9. – С. 357–364; Його ж. Павло Богацький – повернення в Україну // Вільна думка (Сідней, Австралія). – 2000. – Ч. 1/2. – С. 14–15; Його ж. Павло Богацький – повернення в Україну // Архіви (Сідней, Австралія). – 2003. – С. 8–19; Його ж. Трагічна доля Дмитра Богацького // Там само. – С. 191–197; Онушук Є.Г. Подільський просвітник Євген Кондрацький // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Зб. наук.-краєзн. праць. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Вип. 2. – С. 203–205; Карпо В.Л., Телячий Ю.В. Євген Кондрацький – культурно-освітній діяч Поділля // Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002. – С. 353–358.

² Державний архів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-18562, арк. 21.

³ Там само, арк. 27.

ком Подільської духовної семінарії. У 1919–1920 рр. очолював губернську подільську «Просвіту», входив до товариства імені Леонтовича, члени котрого, на думку слідчого, були

«виключно шовіністично налаштованою інтелігенцією, яка під виглядом домашніх музичних вечірок об'єднувала всіх незадоволених існуючим ладом».

Спочатку його засудили на три роки концтаборів, а 16 червня 1937 р. суду Ярославлі додав ще п'ять. 15 січня 1938 р. Євген Григорович помер⁴. За кримінальною справою Держархіву Хмельницької області було простежено долю педагогів братів Семена та Степана Риндиків із Дунаївців – членів місцевої «Просвіти», яку впродовж 1918–1919 рр. Семен Дмитрович очолював⁵.

Однак за межею доступності для дослідників тривалий час залишалася групова справа, за якою 23 жителів Дунаївців та навколишніх сіл звинуватили в належності до «контрреволюційної групи» лікаря Павла Бутовського, що нібито входила до міфічної «Спілки визволення України». Під тиском слідчого 31 серпня 1929 р. електромонтер І. Т. Лісовський заявив про існування в Дунаївцях гуртка «Визволення України», назвав кількох дунаївчан, які, на його думку, входили до нього, засвідчив, що Сайко Чоловський під час застілля навіть показував йому «Статут Комітету боротьби за визволення України» й обіцяв дати анкету для вступу до цієї організації⁶.

Офіційно термін «філія» щодо дунаєвецької групи в документах слідства не зустрічається, здебільшого «угруповання», «група», «гурток». Але аналіз архівно-кримінальної справи дає підстави твердити, що слідчі фабрикували ще одну «філію СВУ», котра суттєво посилила їхню концепцію функціонування в республіці «розгалуженої мережі контрреволюційних осередків Спілки визволення України». Як відомо, кількома хвилями

⁴ Державний архів Хмельницької обл., спр. П-10134, ф. Р-6193, оп. 12, арк. 96–97.

⁵ Прокопчук В.С. Голова дунаєвецької «Просвіти» в 1918–1919 рр. // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій. – К.; Дунаївці; Кам'янець-Подільський, 2003. – Вип. 3. – С. 264–267.

⁶ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 2, арк. 97–98.

арештів співробітникам ДПУ УСРР удалося спочатку притягти до відповідальності 700, а згодом – понад 30 тис. осіб⁷. В їх числі була й «група» П. П. Бутовського в Дунаївцях, котра, за нашими підрахунками, із приписаними до неї іншими жертвами згодом була доведена до 42 заарештованих. Мета цієї статті – на основі досі невідомих архівних джерел висвітлити подробиці фабрикування органами держбезпеки дунаєвецької філії «Спілки визволення України», показати наслідки цієї групової кримінальної справи, трагізм долі невинних людей.

Головним фігурантом у справі проходив активний учасник Української революції 1917–1921 рр. Павло Петрович Бутовський. Він народився 23 січня 1889 р. у сім'ї багатодітного священика с. Овсяники на Бердичівщині. На день арешту до складу родини входили мати Олімпіада Антонівна, дружина Віра Кіндратівна, дочка Вероніка (10 років), син Володимир (5 років), дочка Ніна (2 роки). Спочатку Павло отримав домашню освіту, потім навчався в народній школі, богословську підготовку здобув у Києві. У 1911 р. вступив на медичний факультет Варшавського університету, закінчив чотири курси. Із початком Першої світової війни евакуювався в Ростов-на-Дону, потім перевівся до Київського університету, але через призов до армійського санітарного підрозділу навчання завершити не вдалося⁸.

У липні 1917 р. одружився з дочкою наглядача Кам'янецької земської лікарні Вірою Приходько. У жовтні того ж року був переведений до Києва лікарем Українського полку. Із приходом у січні 1918 р. більшовицьких військ демобілізувався з армії, у лютому – березні складав державні іспити в Київському університеті. Не дочекавшись диплому, повернувся до Кам'янець-Подільського й на пропозицію голови губернської земської управи В. К. Приходька очолив редколегію журналу «Село», до якої, крім останнього входили, ще Ю. О. Багацький та інші місцеві діячі⁹. За редакцією П. П. Бутовського напередодні від-

⁷ Пристайко В.І., Шаповал Ю.І. Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. – К.: Інтел, 1995. – С. 44.

⁸ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 1, арк. 9.

⁹ Там само, арк. 9 зв.

криття в Кам'янці-Подільському державного українського університету вийшла одноденна газета «Свято Поділля», приурочена до цієї події. У 1918 р. створив у Кам'янці-Подільському український хор і був його регентом¹⁰.

У липні 1919 р. на пропозицію Івана Огієнка очолив курси медсестер. У січні 1920 р. перейшов на службу в головне управління Червоного Хреста України. До наступного приходу більшовиків був референтом із питань соціального забезпечення при головноуповноваженому уряду УНР Іванові Огієнку. Упродовж серпня–жовтня 1920 р. мобілізований на службу в Київське військово-санітарне управління. 15 жовтня 1920 – 20 вересня 1921 рр. очолював медичну дільницю у с. Вороньки Козелецького повіту на Чернігівщині.

Важко захворівши, повернувся до Кам'янця-Подільського. Із січня до листопада 1922 р. очолював Балинську медичну дільницю. Якось у вересні 1922 р. Павло Петрович удома виконував на піаніно улюблені українські пісні, награв і національний гімн «Ще не вмерла Україна». Хтось доніс про це властям і за розпорядженням голови окрвиконкому Опанаса Буценка він був звільнений із посади. Не без труднощів у січні 1923 р. все ж таки влаштувався в Дунаївцях цивільним санітарним лікарем 2-ї Дунаєвецької трудової школи. Одночасно обслуговував дитбудинки, де утримувалися діти з охоплених голодом Поволжя і півдня України¹¹.

Приїзд у райцентр лікаря, що пройшов практичну школу як на фронті, так і в мирних умовах, не залишився непоміченим. П. П. Бутовський, колишній працівник національного відділення Червоного Хреста, об'єднав навколо себе активістів, зініціював створення 23 червня 1923 р. Дунаєвецької організації Українського Червоного Хреста, головою якої став Петро Михайлов, секретарем – В. В. Павлов, членами – І. В. Афанасьєв, А. Й. Гернштетер, О. В. Гоник, член райвиконкому. Павло Петрович був заступником голови до 1929 р. На 1 квітня того ж року дунаєвецька організація УЧХ налічувала 974 члена – 598 селян, 125 робіт-

ників, 120 кустарів, 96 представників інтелігенції та ін. Сільські осередки, згодом названі слідчим ДПУ «боївками», діяли у Вихрівці, Гірчичній, Голозубинцях, Руді-Гірчичнянській, Чанькові¹². Осередок Українського Червоного Хреста відкрив свій магазин «Санітарія і гігієна», амбулаторію, якою завідував П. П. Бутовський, лікарем працював В. З. Тарасюк, лікпомом – І. А. Попіль, аптекаркою – Н. Севастьянова, санітаркою – Ю. Батковська. Меддопомога була безоплатною, а ліки продавалися зі знижкою 50%. У червні 1928 р. було організовано курси першої допомоги, на яких навчалося півсотні слухачів¹³.

Як виходець зі священницької сім'ї, Павло Петрович підтримував вірян в їхніх намаганнях відкрити в Дунаївцях українську автокефальну православну церкву. За його домовленістю з місцевою німецькою громадою у приміщенні кірхи відбулося богослужіння українською мовою, яке провели прибулі з Кам'янця-Подільського єпископ Максим Задворняк, священники Данилов, Монастирський, Манькевич і Винарчук. Дунаївчанам припала до душі служба Божа рідною мовою, вони взялися за створення нової церкви.

У грудні 1925 р. П. П. Бутовський на запрошення головного лікаря Войлера став ординатором районної лікарні, працював у колі таких фахівців, як В. Галавський, Д. Длуговський, М. Румянцев, В. Тарасюк¹⁴. Уже 1 січня 1927 р. Кам'янецька окружна інспектура охорони здоров'я доручила П. П. Бутовському організацію в Дунаївцях робітничої поліклініки, якою він і завідував до 25 серпня 1929 р. – дня арешту. Слідчий Шиєнок визначив Павлові Петровичу роль керівника дунаєвецькою «філії СВУ» і наполегливо це обґрунтовував.

Роль провідних діячів дунаєвецького «контрреволюційного угруповання» приписувалася священникові Могилівської української автокефальної православної церкви Микиті Винарчуку, колишньому автокефальному священникові Прокопові Давиден-

¹² Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 1, арк. 14 зв.

¹³ Там само, арк. 16.

¹⁴ Там само, спр. П-19094, т. 1, арк. 76.

¹⁰ Свято Поділля. – 1918. – 22 жовтня.

¹¹ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 1, арк. 10.

ку, завідувачому Дунаєвецькою школою фабрично-заводського навчання Семенові Буженку, фельдшерів Іллі Афанасьєву, учителів Володимирові Гушлу.

У доповідній записці голові ДПУ УСРР В. Балицькому «Про підсумки роботи щодо викриття українського контрреволюційного підпілля по Україні у зв'язку зі справою СБУ» від 1 грудня 1929 р. заступник начальника секретного відділу ДПУ республіки О. Абугов і начальник 2-го відділення секретного відділу Б. Козельський зафіксували по Кам'янець-Подільському округу ще одну «філію» – групу автокефальних священиків.

«Один з учасників автокефальної групи піп Винарчук входить у ліквідовану окривділом ДПУ під час операції контрреволюційну організацію лікаря Бутовського (м. Дунаївці)», –

зазначалося в доповідній¹⁵. Отже, священикові М. Винарчуку приписувалася подвійна «провина»: участь в автокефальному русі, що зазнав серйозного удару наприкінці 1920-х рр., та в «контрреволюційній організації» лікаря П. Бутовського. Справу М. Винарчука, як і автокефаліста П. Давиденка, було виділено в окреме провадження.

Хто ж він такий, небезпечний для тодішньої влади священик Винарчук? Микита Винарчук – подолянин, народився 19 вересня 1891 р. у м. Городку Проскурівського повіту у селянській сім'ї. У 1910–1911 рр. пройшов курси псаломщиків, отримав направлення дяком до с. Северинівка Жмеринського району. У 1915 р. був призваний в армію, вишкіл проходив у Воронежі. У 1916 р. у складі 2-ї російської особливої бригади потрапив на фронт у районі Салоників. Згодом французи інтернували його частину. На Батьківщину повернувся у жовтні 1920 р., лікувався в одеському госпіталі, де й залишився на службі аж до лютого 1921 р.¹⁶

Демобілізувавшись, жив у Северинівці, працював на цукрозаводі, був секретарем Северинівської земельної комісії. У березні того ж року рукопокладений у Вінниці в диякони, у червні

¹⁵ Пристайко В.І., Шаповал Ю.І. Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. – С. 152.

¹⁶ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-19094, т. 1, арк. 41.

в Бару – у сан священика з призначенням у с. Цівківці Ушицького повіту. Очолював Сказинецьку парафію Могилів-Подільського району. У вересні 1924 р. Кам'янецька церковна рада призначила його священиком у с. Могилівку Дунаєвецького району. Три місяці був без храму, тож виїхав до с. Карачіївці, де правив служби замість заарештованого священика Якименка¹⁷.

У квітні 1925 р. повернувся в Могилівку (з 1958 р. це село приєднане до Дунаївців) і служив там до дня арешту – 25 серпня 1929 р. Разом із сільським активом – Гнат Осецький, Пилип Баранюк, Ганна Севастьянова, Леонтій Буяр, Василь Магера, Микола Тращанський, Володимир Баранюк, Григорій Білоконний, Ілля Афанасьєв, Олександр Дзвоник та іншими – вів боротьбу за створення в Могилівці громади Української автокефальної православної церкви. Спочатку правили почергово: тиждень – священик Російської православної церкви, другий – автокефальний священик о. Микита Винарчук. Траплялися конфлікти, бійки між віруючими. Поступово УАПЦ знайшла широку підтримку жителів Могилівки¹⁸.

У церкві діяли два українських хори, щороку відправлялася панахида по загиблих учасниках боротьби за Українську Народну Республіку, храм фінансово підтримував Комітет з увічнення пам'яті С. Петлюри. Разом із церковним хором о. М. Винарчук бував у Кам'янці-Подільському, на запрошення громад правив служби Божі у Блищанівці, Гуменцях, Супруньківцях, Чанькові, Яромирці¹⁹. Не раз брав участь у роботі окружних церковних соборів. Був особисто знайомий із предстоятелем УАПЦ митрополитом Василем Липківським, у 1924 р. мав із ним бесіду в Києві, у 1925 р. зустрічався у Вінниці на губернському соборі, у травні 1929 р. – на його ж київській квартирі. Активну діяльність М. Винарчука зауважили співробітники місцевого апарату ДПУ, його неодноразово викликали до окружного відділу на «бесіди».

¹⁷ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-19094, т. 1, арк. 41 зв.

¹⁸ Там само, арк. 110.

¹⁹ Там само, арк. 112.

Прокіп Давиденко народився 1890 р. у с. Моломолинцях біля Меджибожа. Син селянина, здобув початкову освіту та фах електромонтера. Виїхав на заробітки до Санкт-Петербурга, у 1907–1918 рр. працював електромонтером на Обухівському заводі. Повернувшись в Україну, спочатку завідував господарством у відділі культів Київської духовної консисторії, потім переїхав до Вінниці, а звідти – до Кам'янця-Подільського. Працював завгоспом у Подільській православної консисторії, за поляків (1919 р.) – касиром при головноуповноваженому уряду УНР І. Огієнкові, наприкінці 1920 р. – завгоспом у Кам'янець-Подільському державному українському університеті. У 1921 р. став священником УАПЦ у с. Рихта, брав участь у діяльності Кам'янець-Подільського Кирило-Мефодіївського товариства²⁰.

Із переїздом до Дунаївців не раз підміняв на службі священника о. Микиту Винарчука. Знав відомого історика та краєзнавця Ю. Й. Сіцінського, бував у нього вдома, брав книги для читання, у тому числі Огієнкову «Українську культуру». На допиті 23 жовтня 1929 р. єпископ Пивоваров так охарактеризував П. Давиденка:

«Особа – хитра, більше скритна [...]. Грав до мене роль у житті УАПЦ в Кам'янці, як один із заправил [...]. Близький він зі священниками кам'янецької УАПЦ, із Винарчуком – друг і обидва разом старалися з відкриттям Дунаєвецької парафії»²¹.

Такої атестації вже було задосить, щоб 25 серпня 1929 р. у числі багатьох опинитися під арештом.

Завідувача Дунаєвецької школи фабрично-заводського навчання С. М. Буженка, заарештованого також 25 серпня 1929 р., звинуватили в належності до «угруповання» П. П. Бутовського. Серед причин достатньо було й того, що Семен Михайлович – із Галичини, народився 1896 р. у с. Ямниця Станіславського повіту²². Закінчив Станіславську гімназію. У роки Першої світової війни та Української революції 1917–1921 рр. воював у складі російської та Української галицької армій, отримав офі-

²⁰ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-19094, т. 1, арк. 17–17 зв.

²¹ Там само, арк. 30.

²² Там само, спр. П-30340, т. 1, арк. 146 зв.

церський чин. Як старшина УГА від Львова дійшов до Кам'янця-Подільського, а звідти з боями – до Житомира. Для зв'язку з інтернованими у Чехословаччині та Румунії частинами був відряджений за кордон. У Берні встиг закінчити текстильний технікум, попрацювати на ткацькій фабриці. У Празі одружився з українкою з Новоселиці (Буковина) Вірою Цибух²³.

У 1924 р. перебрались в Україну. Після багатьох митарств 1925 р. у Харкові отримав призначення на посаду завідуючого Дунаєвецькою школою фабрично-заводського навчання²⁴, брав активну участь у громадському, культурно-освітньому й церковному житті міста, чого за критеріями ДПУ УСРР цілком вистачало для отримання ярлика «контрреволюціонера».

До активу «угруповання Бутовського» було віднесено й фельдшера Іллю Афанасьєва, уродженця с. Борсуки (тоді Старишинського району), який у 1916 р., працюючи помічником лікаря в Кам'янець-Подільському військовому госпіталі, передавав свій досвід молодому медикові майбутньому письменникові М. О. Булгакову²⁵. Його участь у діяльності Дунаєвецької організації УЧХ та Могилівської української автокефальної церкви, на думку слідчого, цілком підпадала під статус «контрреволюціонера» й «українського шовініста».

«Контрреволюційним критеріям» також відповідав учитель української мови, музики та співу, бібліотекар Дунаєвецької семирічки, а за Директорії, аж до 1925 р., завідувач початкової школи, керівник українського хору й композитор Володимир Костянтинович Гушло²⁶.

Серед інших заарештованих у цій груповій справі були Володимир Георгійович Волошановський, 1894 р.н., уродженець с. Суржа (Кам'янець-Подільський район), колишній дяк; Володимир Васильович Павлов, 1900 р.н., із с. Могилівка, член правління філії УЧХ; Семен Григорович Сербалюк, 1886 р.н., житель

²³ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 1, арк. 149.

²⁴ Там само, арк. 150.

²⁵ Там само, спр. П-30340, т. 2, арк. 143.

²⁶ Там само, т. 1, арк. 124–126.

Дунаївців, бухгалтер, колишній вояк Дієвої армії УНР; Федір Гаврилович Ночка, 1890 р.н., уродженець с. Заставля Дунаєвецького району, активний просвітник; Іван Антонович Попель, 1890 р.н., с. Іванківці Дунаєвецького району, фельдшер; Степан Дмитрович Риндик, 1894 р.н., учитель, просвітник; Семен Дмитрович Риндик, 1892 р.н., учитель, просвітник; Антон Іванович Костенко, 1892 р.н., вояк Дієвої армії УНР, фельдшер; Надія Петрівна Севастьянова, 1904 р.н., м. Дунаївці, фармацевт, член спілки «Медсанпраця»²⁷.

Згодом як таких, що «примикали до групи П. П. Бутовського», заарештували Петра Івановича Баранюка; Олену Олександрівну Богацьку, дочку нестеровецького священика, учительку; Лідію Михайлівну Гаврилову, учительку з Дунаївців; Пилипа Казимировича Гараєвського, який нібито «вів агітацію» серед робітників фабрики «Дунсукно»; Олександра Голоманюка; Фому Федоровича Гостика, автокефаліста; Олександра Гнатовича Дзвоника, старосту Могилівської автокефальної церкви, в якого квартирував священик Микита Винарчук; Івана Федоровича Кардаша, механіка фабрики «Дунсукно»; Григорія Кучерявого, фельдшера; Олексія Леонтійовича Куропатова; Семена Івановича Кифоренка; Вікторію Феліксівну Кухар, «активну автокефалістку»; Івана Олександровича Левицького з Дунаївців, учителя, двоюрідного брата Степана й Семена Риндиків; Іполита Адамовича Монкевича, січинецького священика; Гната Максимовича Осецького; Никифора Гавриловича Ночку; Якова Григоровича Сербалюка, касира правління Дунаєвецької організації УЧХ; Миколу Трощанського, шевця з Дунаївців; Сайка Чоловського з Могилівки²⁸.

Набиралася чимала група, котра, на думку місцевих чекістів, цілком «тягнула» на «філью». Схоже, слідчі дуже поспішали. Скажімо, в одній і тій самій справі Семена Риндика по батькові названо «Никифоровичем», а у звинувачувальному висновку – і «Даниловичем», і «Дмитровичем». Однак прагнули надати справі

²⁷ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 1, арк. 143–144.

²⁸ Там само, т. 1, арк. 1–7.

переконливості, аргументованості. Із цією метою діяльність дунаєвецьких «контрреволюціонерів» поділили на два етапи: до 1923 р. та з 1923 до 25 серпня 1929 рр., день їх масових арештів.

У період до 1923 р. основним осередком гуртування «контрреволюціонерів» визначили дунаєвецький український хор, що діяв під орудою вчителя Володимира Гушла. Головна провина полягала в тому, що під час репетицій і виступів хористи розучували та співали «старовинні українські пісні шовіністичного змісту», виконували й «церковні пісні у церкві с. Могилівки», та, найстрашніше, «збираючись на квартирах окремими групами, співали національний гімн “Ще не вмерла Україна”». На думку слідчого, це свідчило про «проведення обробки мас у націоналістичному шовіністичному дусі»²⁹.

На другому, основному, етапі з приїздом у Дунаївці лікаря П. П. Бутовського «контрреволюційна діяльність набула пожвавленого характеру». Навколо нього, за твердженням слідчого, почали групуватися «активні петлюрівські діячі – прихильники самостійної України». Основними «контрреволюційними осередками» були Дунаєвецька організація Українського Червоного Хреста та Могилівська українська автокефальна церква.

«Ініціативна група» – П. П. Бутовський, Я. Г. Сербалюк, І. В. Афанасьєв, А. І. Костенко, В. К. Гушло, В. Г. Волошановський та інші – проводила «роз'яснюючу роботу» й «навербувала» понад 2 тис. червонохрестівців із числа дунаївчан і жителів району³⁰. Серед активу «самими затятими ненависниками радянської влади і прихильниками УНРівщини» слідчий визначив Павла Бутовського, Іллю Афанасьєва та Якова Сербалюка. У чому ж полягала їхня провина? Які конкретні діяння проти радянської влади вони вчинили? Таких фактів слідство встановити не змогло.

У протоколах, звинувачувальних висновках виявлено лише відомі трафаретні фрази про «блокування направлення» до керівництва Дунаєвецького комітету Українського Червоного

²⁹ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 2, арк. 144–145.

³⁰ Там само, арк. 145.

Хреста комуністів, осіб інших національностей. Начебто І. В. Афанасьєв під час «вербовки» до УЧХ заявив:

«Геть жидів та кацапів і всяких дармоїдів з нашої рідної України, ми мусимо бути господарями нашого краю, геть русофілство – у нас є свої рідні діячі, геть кацапську та більшовицьку книгу – у нас є свої»,

а П. П. Бутовського називав «добрим лікарем, гарним хлопцем і великим діячем»³¹.

Звичайному торгівельному пункту – магазину «Санітарія і гігієна», облаштованому комітетом УЧХ, приписувалася роль «агітаційного осередку», оскільки там

«продавалися книги українських письменників, їх портрети, “Кобзар” Т. Шевченка, “Історія України” та ін., проводилися збори під виглядом засідань комітету УЧХ».

І все це нібито спрямовувалося на «вкорінення в маси національних ідей»³².

«Серйозним злочином» виявився зв'язок багатьох членів УЧХ зі створенням 1924 р. осередком автокефальної церкви у с. Могилівка, очолюваним священиком М. Винарчуком. Зокрема, І. Афанасьєв, В. Волошановський і Я. Сербалюк не раз ініціювали збір коштів на підтримку церкви, ушанування пам'яті С. Петлюри, власне «через автокефальну церкву, УЧХ, школи, учителів створювалися можливості для відродження самостійної України»³³.

27 січня 1930 р. помічник уповноваженого секретного відділу Шиєнок, начальник цього відділу Гросман і заступник начальника Кам'янець-Подільського прикордонного загону та окружного відділу ДПУ УСРР Євгенєв підписали обвинувальний висновок, направивши групову справу на розгляд судової трійки. Вони клопоталися засудити П. П. Бутовського, І. В. Афанасьєва, Я. Г. Сербалюка, С. Г. Сербалюка, С. М. Буженка, І. А. Попеля, А. І. Костенка – на 10 років кожного, В. Г. Волошановсько-

го – на 5 років, П. Г. Ночку, Семена та Степана Риндиків, Н. П. Севаст'янову вислати за межі України «у віддалені північні губернії СРСР» на 3 роки, В. К. Гушлу дати 3 роки концтаборів, В. В. Павлова вислати на 3 роки за межі Кам'янець-Подільського округу³⁴.

До уваги не бралось чимало фактів. Насамперед те, що 21 особа з 23 членів так званої «групи Бутовського» провини не визнала – адже її й не було. Слідчі видавали бажане за дійсне. П. П. Бутовського, наприклад, звинуватили в тому, що він не брав до керівництва Дунаєвецького комітету УЧХ партійно-радянських активістів. І водночас факт участі В. В. Павлова, секретаря райвиконкому, у комітеті УЧХ у ролі статиста, а члена КП(б)У судді Гнилиці – на посту голови правління комітету УЧХ визнали як спробу «втягування до роботи в УЧХ навіть радянських службовців»³⁵. Непереконливо звучить звинувачення хору В. Гушлу в тому, що він виконував українські пісні, адже цей самий хор на запрошення райкому партії не раз співав їх для делегатів партійних конференцій. Обвинувальний висновок, сформульований загальними фразами, належної доказової бази не мав. Тому в березні 1930 р., розглянувши вказану справу, помічник уповноваженого секретного відділу ДПУ УСРР Пустойтов і тимчасово виконуючий обов'язки начальника другого відділення секретного відділу Джавахов дійшли висновку, що у справі Кам'янець-Подільського відділу ДПУ «не зібрано достатньо даних про конкретну контрреволюційну діяльність заарештованих», і постановою, погодженою з начальником секретного відділу ДПУ УСРР Горожанином, було припинено слідчі дії стосовно І. В. Афанасьєва, В. В. Павлова, В. Г. Волошановського, В. К. Гушлу, С. М. Буженка, Я. Г. Сербалюка, П. Г. Ночки, І. А. Попеля, А. І. Костенка, Степана Риндика, Семена Риндика, Н. П. Севаст'янової зі звільненням їх із-під варти. Усіх, крім останньої, випустили з кам'янецького БУПР на підписку про невийїзд із Дунаївців³⁶.

³¹ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 2, арк. 146.

³² Там само.

³³ Там само, арк. 149–150.

³⁴ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 2, арк. 50.

³⁵ Там само, арк. 148.

³⁶ Там само, арк. 152.

Найбільш небезпечними для влади виявилися троє – Павло Петрович Бутовський, Микита Онufrійович Винарчук і Прокіп Олексійович Давиденко. Їх справи було виокремлено, слідство тривало. Зокрема, П. П. Бутовського звинувачували в низці злочинів, що кваліфікувалося ст. 54-11 ККУСРР як «участь у контрреволюційній організації»:

- 1906 р., навчаючись у Варшаві, був членом Української громади, причетний до українського студентського хору;
- 1918 р. у Кам'янці-Подільському був редактором «націоналістичного» журналу «Село», 1919 р. – заступником І. Огієнка, голови Українського Червоного Хреста, 1920 р. – його референтом як головноуповноваженого уряду УНР;
- 1923 р. – звільнений із посади завідуючого Балинською медичною дільницею «як шовініст»;
- під час «вербовки» до Дунаєвецького комітету УЧХ «велася шовіністична обробка» населення району;
- мав знайомство та контакти з чільними членами «СВУ» Чеховським, Холодним і Линиченком, а це, на думку слідчого, означало, що його «політична установка тотожна з загальною установкою СВУ»³⁷.

Відверта громадянським позиція й реальна оцінка органів радянської влади викликають повагу до П. П. Бутовського. Так, 27 листопада 1929 р. на черговому допиті він заявив слідчому:

«Попавши у важке становище заарештованого за звинуваченням в основному за свою колишню діяльність на культурно-освітньому поприщі, поневолі приходжу в певний відчай не тільки за себе, але й за інших українців, які, рахуючи себе патріотами українськими, старалися внести й свою частку праці у справу відродження української нації. Нещастя таких українців у тому, що їм довелося жити в таку історичну епоху»³⁸.

³⁷ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 2, арк. 151.

³⁸ Там само, спр. П-19094, т. 1, арк. 75.

Із протоколів допитів видно, що був він високоосвіченою й політично грамотною людиною, мислив логічно, думки викладав літературною, інколи й образною мовою.

«Правда, я і на сьогодні ще не повністю поділяю політику радянської влади, оскільки в Радянському Союзі має місце смертна кара, відсутня свобода преси для органів інших партій і спілок, деяка нетерпимість із боку партійців до інакомислячих, навіть членів своєї партії, відсутність безпартійних у складі уряду, різко класова лінія по питанню отримання освіти, швидкий темп колективізації»³⁹, – щиро ділився своїми поглядами П. П. Бутовський.

Однак усі ці міркування Павла Петровича слідчий витлумачив як «зізнання» у політичній неблагонадійності й «контрреволюційності». 1 березня 1930 р. судова трійка при колегії ДПУ УСРР ухвалила ув'язнити його в концтаборі строком на 5 років⁴⁰.

27 грудня 1929 р. старший уповноважений секретного відділу Кам'янець-Подільського окружного відділу ДПУ УСРР і прикордонного загону Битневський постановив виділити зі справи в окреме провадження слідчі матеріали М. О. Винарчука і П. О. Давиденка та направити їх разом із заарештованими в розпорядження ДПУ УСРР. Із цих матеріалів постала картина створення у приміському селі Могилівці осередку Української автокефальної православної церкви. Павло Іванович Красний, секретар Могилівської сільради, свідчив, що ідея організації осередку української церкви виникла на початку 1920-х рр. у середовищі національно свідомих українців, а вирішення питання активізувалося з рішенням влади українізувати держустанови, заклади освіти тощо. Першу службу Божу українською мовою відбув єпископ Задворняк із групою автокефальних священиків, яких запросив П. Давиденко, колишній автокефальний ієрей. Серед них був Микита Винарчук, який згодом і очолив моголівську громаду автокефальної православної церкви. Однак її становлення відбувалося не просто. За словами П. І. Красного,

³⁹ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-19094, т. 1, арк. 87.

⁴⁰ Там само, спр. П-30340, т. 2, арк. 151 зв.

«десь на початку 1926 р. цим діячам (Григор'єв, Волошановський, Яків і Семен Сербалюки, Афанасьєв. – В. П.) з кров'ю вдалося відвоювати могиливіську церкву і почав регулярно правити Винарчук»⁴¹.

При церкві діяло два хори: один очолював В. Гушло, другим керували В. Волошановський і отець М. Винарчук.

Фінансову підтримку надавали самі віруючі, жертвуючи від 50 коп. до 2 руб. Гроші збирали на ремонт храму, утримання церковної ради, погорілі святині, ремонт Межигірського монастиря, у 1926 р. – на ремонт Миколаївського собору та відкриття пасторської школи в Києві, на придбання церковних книг українською мовою, ремонт Кам'янецької окружної церкви. Із показань інших, у тому числі й В. Чехівського, видно, що М. Винарчук передавав гроші до Києва та Комітету з увічнення пам'яті С. Петлюри⁴². Знаючи особисто митрополита Василя Липківського, М. Винарчук у 1925 р. письмово запросив його на свято Михайла. У листі-відповіді той подякував за запрошення, але приїхати не зміг. У церкві поминали убієнних вояків УНР, звучало українське слово, колядки, гаївки.

М. Винарчук перебував у дружніх стосунках із Прокопом Давиденком, оскільки той ще до переїзду в Дунаївці був священником УАПЦ. Тож у громаді цієї церкви він не тільки грав провідну роль, а й інколи, за відсутності священника М. Винарчука, проводив служби. Він також входив і до правління Дунаєвецької філії УЧХ. Ще 1921 р. був заарештований і під тиском чекістів згодився бути їхнім інформатором. Однак він не тільки не доносив, а й

«дезінформував органи ДПУ й не повідомляв про проведену контрреволюційну роботу Винарчуком, Бутовським та ін.»⁴³.

Цього слідство тим більше не могло йому пробачити. Уповноважений секретного відділу ДПУ УСРР Бріччі 15 січня 1930 р. спра-

⁴¹ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-19094, т. 1, арк. 113.

⁴² Там само, арк. 139.

⁴³ Там само, арк. 142.

ву на обох заарештованих направив на розгляд судової трійки при колегії ДПУ УСРР. Виписка з протоколу засідання колегії ДПУ УСРР (судового) від 29 січня 1930 р. свідчить⁴⁴:

Слухали:	Постановили:
Справу №466 Кам'янець-Подільського окрвдділу ДПУ по звинуваченню громадян Винарчука Микити Онуфрійовича і Давиденка Прокопа Олексійовича по 58/10, 58/11, 58/2 ст. КК було розглянуто в порядку постанови Президії ЦВК СРСР	Давиденка Прокопа Олексійовича ув'язнити в концтабір терміном на десять років, рахуючи строк з 25.08.1929 р. Винарчука Микиту Онуфрійовича ув'язнити в концтабір терміном на вісім років, рахуючи строк з 25.08.1929 р. Справу здати в архів
Секретар	колегії ДПУ (підпис)

Однак незважаючи на всі зусилля слідчим так і не вдалося сфабрикувати Дунаєвецьку філію «Спілки визволення України». На першому етапі було ув'язнено трьох найбільш помітних осіб – П. П. Бутовського, П. О. Давиденка, М. О. Винарчука.

Павло Петрович Бутовський відбував ув'язнення у Східно-сибірському краї, селі Олександрівську Іркутського округу. Дружина Віра Кіндратівна Приходько-Бутовська зверталася в різні інстанції, зокрема й до кам'янець-подільського окружного прокурора, наводячи низку аргументів:

«Невже його (П. П. Бутовського. – В. П.) діяльність, яка завжди проходила на очах виконкому, партійного комітету, комсомолу, спілки “Медсанпраця”, могла бути не помічена. Невже

⁴⁴ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-19094, т. 1, арк. 144.

всі були сліпі, щоби протягом стількох років не замітити його контрреволюційних намірів»⁴⁵.

Жінка надала клопотання Дунаєвського райкому Всеукраїнського комітету Спілки текстильників, Дунаєвської райуправи УЧХ. У результаті 28 лютого 1931 р. судова трійка переглянула справу, постановивши:

«Бутовського Павла Петровича від дальшого відбування висилки достроково звільнити, заборонивши йому проживання в м. Кам'янець-Подільський і в усіх прикордонних місцевостях, з-під стражі звільнити»⁴⁶.

Дальша його доля невідома. 5 листопада 1997 р. П. П. Бутовського повністю реабілітували.

Заарештований 1937 р. Степан Риндик помер від туберкульозу.

Семен Риндик урятувався поїздкою «в гості до родичів» на Кавказ.

Гнат Максимович Осецький, 1902 р.н., токар чавуноливарного заводу, «активіст» Могилівської громади автокефальної церкви, 9 вересня 1937 р. був заарештований вдруге й засуджений на 10 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах. Реабілітований президією Хмельницького обласного суду 18 жовтня 1958 р.⁴⁷

Безслідно зникли П. О. Давиденко та М. О. Винарчук. У процесі реабілітації прокуратура намагалася віднайти їхні сліди. Довідка свідчить:

«Опитування старожилів м. Дунаївці не дало ніяких результатів. Давиденка і його сім'ю ніхто не пам'ятає, встановити долю рідних не вдалося можливим».

⁴⁵ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 1, арк. 185.

⁴⁶ Там само, арк. 154.

⁴⁷ Реабілітовані історією: У 27 т.: Хмельницька область / Упор. Л. Л. Місінкевич, Р. Ю. Подкур. – Хмельницький: Мельник А.А., 2009. – Кн. 2. – С. 937.

Щодо М. О. Винарчука:

«Після арешту в м. Дунаївці не проживав і про його долю нічого не відомо. На момент арешту Винарчук був неодруженим, дітей не мав».

У 1989 р. обидва були реабілітовані⁴⁸.

У такий спосіб тоталітарна держава понівечила життя десятків свідомих українців із Дунаївців, котрі, за оцінкою П. П. Бутовського, були винними лише в тому, «що їм довелося жити в таку історичну епоху».

**Прокопчук В. Каменец-Подольский филиал
«Союза освобождения Украины»:
к истории фальсификации**

В статье анализируется групповое уголовное дело, материалы которого свидетельствуют, что на протяжении 1929–1930 гг. Каменец-Подольское окружное отделение ГПУ пыталось сфабриковать в Дунаевцах ячейку мифического «Союза освобождения Украины» в составе более 20 «контрреволюционеров» – жителей местечка и близлежащих сёл.

Ключевые слова: «Союз освобождения Украины», ГПУ, репрессии, филиал, Дунаевцы.

**Prokopchuk V. Kamianets'-Podil's'kyi Branch of the
«Union of Liberation of Ukraine»:
To the History of Falsification**

The article analyses a group criminal case which in 1929–1930 Kamianets'-Podil's'kyi regional department of DPU tried to fabricate in Dunaivtsi a powerful centre of the «Union of Liberation of Ukraine» for over 20 «counterevolutionists» – residents of the town and surrounding villages.

Key words: «The Union of Liberation of Ukraine», DPU, repressions, branch, Dunaivtsi.

⁴⁸ Держархів Хмельницької обл., ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-19094, т. 1, арк. 144, 151.